

Problematika litispence a jejích následků v nařízení Brusel I bis i ve vztahu k třetím státům

Luboš Tichý*

Abstrakt: Účelem tohoto příspěvku je stručná analýza institutu litispence v nařízení č. 1215/2012 o příslušnosti, uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech (Brusel I bis) a na jejím základě ověření podmínek otevření této úpravy vůči třetím státům. Otevření bruselského systému vůči třetím státům znamená nutnost zohlednění rizik spojených s takovýmto řešením. Hlavním účelem úpravy litispence je zabránit vzniku navzájem neslučitelných rozhodnutí. Fungování litispence závisí na čtyřech předpokladech. Prvním předpokladem je, že musí být dostatečně jasně upravena příslušnost soudů. Druhým předpokladem je neexistence relevantních rozdílů mezi soudním systémem ve smyslu právních a praktických implikací soudního řízení. Třetím předpokladem je, že paralelní řízení a navzájem neslučitelná rozhodnutí ve stejné věci představují skutečnou hrozbu stability samotné právní úpravy a zejména vzájemnému uznávání výkonu rozhodnutí. Čtvrtým předpokladem je, že model výkonu spravedlnosti zabezpečuje přiměřeným způsobem výkon spravedlnosti (soudnictví).

Klíčová slova: litispence, paralelní řízení, neslučitelnost rozhodnutí, uznání a výkon rozhodnutí, právní jistota, rovnost a postavení soudů, soudní příslušnost, procesní spravedlnost, vzájemná důvěra, třetí stát

Úvod. Účel a předmět

Účelem tohoto příspěvku je stručná analýza institutu litispence s přihlédnutím k jeho úpravě v nařízení č. 1215/2012 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech (dále jen Brusel I bis anebo Nařízení)¹ a na jejím základě ověření podmínek „otevření“ této úpravy vůči třetím státům.

Jak známo, je to právě otázka následků litispence a možného vzniku paralelních řízení, jejíž poslední úprava (viz čl. 33 Nařízení) znamená ve vývoji evropského systému mezinárodního práva procesního počínaje Bruselskou úmluvou z roku 1968 (bruselský systém)² krok tímto směrem, i když oproti původnímu návrhu Evropské komise³ je otevření Nařízení vůči třetím státům podstatně skromnější. V důsledku úpravy v čl. 33 Nařízení tak bylo dosaženo „jednostranného“ režimu litispence ve vztahu k soudním řízením vedeným v jurisdikcích nečlenských států EU.

I proto je vhodné představit určitou obecnou úvahu o problematice paralelních řízení, jimiž rozumíme civilně právní řízení, jež probíhají souběžně, přičemž mají za cíl dosažení výsledku se stejným obsahem a ve vztahu ke stejným osobám. Skončila-li by tato řízení ve výsledku skutečně shodně, znamenalo by to dvojí práci a nadbytečné náklady. Skutečně negativní dopad však mohou mít odlišná, protichůdná, a tedy především navzájem neslučitelná rozhodnutí.

* Prof. JUDr. Luboš Tichý, CSc., Právnická fakulta Univerzity Karlovy. E-mail: tichy@prf.cuni.cz.

¹ Úř. věst. Evropské unie L 351/1.

² Viz k tomu např. MAGNUS, U. In: MAGNUS, U. – MANKOWSKI, P. *ECPIIL, Commentary, Brussels Ibis Regulation*. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2015, s. 18 an.

³ Explanatory Memorandum to the Proposal COM (2010) 748 fin.

Účast třetích států v bruselském systému, konkrétně v režimu Nařízení Brusel I bis, může být upravena dvojím způsobem. Prvním řešením je stávající úprava obsažená v čl. 33 Nařízení znamenající přihlížení k paralelním řízením probíhajícím ve třetích státech z pohledu soudu členského státu EU. Jde o „jednostranné“ řešení litispence, neboť spočívá v regulaci řízení vedených jen před soudy⁴ v Evropské unii. Druhé možné řešení spočívá ve „zrovnoprávnění“ řízení před soudy třetích států s řízeními vedenými soudy členských států EU na základě účasti třetích států v bruselském systému. Jinými slovy, toto řešení předpokládá převedení „jednostranného“ řešení námitky litispence do dvoustranného režimu, tedy pod režim úpravy čl. 29 Nařízení a zároveň zrušení čl. 33 Nařízení.

Otevření bruselského systému ve smyslu „dvoustranného“ řešení litispence znamená nutnost zohlednění rizik spojených s jeho prováděním. Ta plynou z rozdílné úrovně řízení uvnitř členských států a v některých třetích státech, a nepochybně i z rozdílné kvality rozhodování. Reflektovat zahraniční řízení znamená považovat je za pojmově rovnocenné s řízením tuzemským. To však v zásadě předpokládá dodržování principu právního státu na obou stranách; konkrétně splnění určitých požadavků kladených na řádný proces a kvalifikované meritorní rozhodování. Jedině tak lze uvažovat o vydávání relevantních, tedy i věcně slučitelných a svým obsahem potenciálně uznatelných rozhodnutí. Proto je při úvaze o dalším otevření bruselského systému, a tedy rozšíření nařízení Brusel I bis na třetí státy, ať již v jakékoliv míře a jakýmkoliv způsobem, nutno zvažovat řešení problému následků litispence adekvátními nástroji včetně uznávání rozhodnutí.

Jak však bylo naznačeno, účelem tohoto příspěvku není jen otázka otevření bruselského systému. Využíváme této příležitosti i k hodnocení možných rizik v souvislosti s jeho otevřením a k hlubšímu pohledu na některé klíčové elementy samotného pojmu paralelních řízení včetně analýzy tohoto souběhu. Proto rozebíráme tyto elementy: předmět řízení, totožnost jeho účastníků, okamžik vzniku litispence, jež vymezují věcnou, osobní a časovou působnost každého řízení a jeho identitu. Dále jde o institut zneužití procesu (který může plnit i funkci nástroje řešení následků litispence) (viz 1.3 níže) a práva na přístup ke spravedlnosti (práva na řádný proces), jež nám i ve svém normativním vyjádření slouží jako určitá měřítka.

Nejprve představujeme souborným způsobem strukturu litispence a nástroje jejího řešení (ad 1.). Poté se zabýváme předpoklady, které jsou relevantní pro otevření Nařízení ve vztahu ke třetím státům s ohledem na fenomén litispence (ad 2.). V další kapitole (ad 3.) blíže rozebíráme pojem identity řízení jakožto základ námitky litispence ve všech jeho dimenzích, a to jak s ohledem na stávající úpravu v Nařízení, tak ve vztahu k dalšímu otevření bruselského systému vůči třetím státům. Posléze se pokoušíme o řešení některých vybraných problémů regulace litispence (ad 4.) a konečně shrnujeme poznatky, k nimž jsme dospěli a prezentujeme návrhy na možné vylepšení stávající úpravy (ad 5.).

1. Problematika paralelních řízení

1.1 Pojem paralelních řízení a překážka litispence

Se zahájením soudního řízení ve věci samé je tradičně spojen jeho procesní účinek spočívající ve vzniku překážky věci zahájené (překážka litispence), jež znamená, že zahájené

⁴ Jedním z podnětů změny, kterou přinesl čl. 30 Nařízení, bylo rozhodnutí SDEU C 281/02 *Andrew Owusu v. N.B. Jackson* [2005] ECR I-1383. Obdobný názor zaujal *High Court of England and Wales* ve věci *Ferrexpo AG v. Gilso Investment Ltd.* [2012] EWHC 721.

řízení brání v tom, aby o téže věci současně probíhalo jiné řízení za předpokladu, že je dána totožnost předmětu a účastníků obou těchto paralelních řízení. Jak již shora uvedeno, existenci druhého, paralelního řízení je třeba zabránit. Je proto žádoucí vymezit cíl překážky litispendence, jež má, stejně jako soudní řízení, čtyři dimenze.

1.1.1 Věcná působnost (dimenze)

Zásadní je věcné vymezení zahájeného řízení čili litispendence, a tedy její věcná působnost. Abychom mohli uvažovat o relevantních paralelních řízeních, předpokládáme jejich stejný či obdobný následek, na který usuzujeme na základě základních součástí těchto řízení, kterými jsou podle současného převládajícího pojetí nárok, který se především projevuje v petitu žaloby, daný skutkový stav, z něhož podle žaloby nárok vychází, a dále právní základ („právní předpis“) tohoto nároku. Řízení je zahájeno za účelem prosazení určitého zájmu, tedy za účelem dosažení určitého výsledku. Proto lze považovat i zájem⁵ za základní element pro vymezení identity řízení.

Existují určité zákonitosti mezi mírou vymezení věcné působnosti (identity) řízení a mírou paralelity, tj. pravděpodobnosti výskytu paralelních řízení. Platí, že čím precizněji a restriktivněji jsou vymezeny shora uvedené elementy věcné působnosti, tím menší je pravděpodobnost výskytu paralelních řízení.⁶ Dále platí, že čím menší je počet elementů, tím vyšší je pravděpodobnost výskytu paralelních řízení. V tomto ohledu můžeme rozeznávat překážku litispendence vlastní či pravou a překážku (též námitku) litispendence nepravou, upravené v čl. 30, respektive 34 Nařízení, podle něhož se současně probíhající řízení (na rozdíl od úpravy v čl. 29 Nařízení) nazývají řízení související, tedy řízení, která navzájem jen souvisejí, ale nejsou totožná. Problematikou souvisejících řízení se však v tomto příspěvku zabýváme jen okrajově.

Ze shora řečeného plyne, že čím širší je definice souvisejících řízení, tím větší je šance vzniku sice protikladných, i když ne zcela neslučitelných rozhodnutí. V závislosti na příslušné regulaci⁷ z toho plyne vyšší pravděpodobnost úspory nákladů a současně vyšší pravděpodobnost omezení přístupu ke spravedlnosti. Jestliže se totiž např. později zahájené řízení zastaví anebo později podaná žaloba odmítne v samotném počátku, nevznikají žádné náklady. Vzniká však riziko, že v dříve zahájeném řízení vzniknou průtahy a v důsledku toho opožděně vydané rozhodnutí nesplní svůj účel, případně rozhodnutí v takovém řízení pro závažné nedostatky nemůže být uznáno. Žalobce se tedy v zastaveném řízení nedomůže spravedlnosti.

1.1.2 Osobní působnost (dimenze)

Osobní působnost litispendence znamená identifikaci osoby jako definičního znaku tohoto jevu. Čím formalističtější přístup, tím užší vymezení litispendence, a tudíž vyšší možnost protikladných či neslučitelných rozhodnutí a naopak. Jestliže např. pojistitel, který podává žalobu za pojištěného, je považován za odlišnou osobu, a tedy takové řízení není posuzováno jako řízení shodné s dříve zahájeným řízením, v němž jako strana vystupuje pojištěný, představuje to riziko vzniku neslučitelných rozhodnutí.

⁵ Viz ALTHAMMER, Ch. *Streitgegenstand und Interesse*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012, s. 587 an., s. 704 an., s. 759.

⁶ To platí i naopak. Viz SCHACK, H. *Internationales Zivilverfahrensrecht*. München: C. H. Beck, 7. vydání. 2017, s. 317, marg. č. 849.

⁷ Viz řešení litispendence, ad 1.2.

1.1.3 Časová působnost (dimenze)

Časová působnost znamená vymezení okamžiku vzniku paralelity řízení. Může jím být podání žaloby nebo její doručení žalovanému soudem či rozhodnutí soudu o přijetí své příslušnosti nebo o jejím odmítnutí. Lze však uvažovat i o změně návrhu jako o okamžiku rozhodném pro vznik překážky (námitky) litispendence.⁸

1.1.4 Teritoriální působnost (dimenze)

Ve vnitrostátních poměrech je institut překážky litispendence znám a jeho řešení patří ke standardní výbavě vnitrostátních civilněprocesních úprav. V tomto smyslu mluvíme o vnitrostátní či národní litispendenci. V tomto příspěvku se však zabýváme mezinárodní litispendencí, která existuje v případě dvou paralelních řízení vedených u soudů v různých státech. Případy námi sledované litispendence mají tedy mezinárodní dimenzi.⁹

1.2 Řešení možné paralelity řízení

Součástí problému litispendence a jejich následků není pouze její vymezení jako pojmu, ale především její režim, tedy způsob přístupu k ní a její řešení.

1.2.1 Základní přístup

Z hlediska reflexe existence možného paralelního řízení lze rozlišovat tři možné základní přístupy. Především je možné existenci paralelního řízení ignorovat. Tento přístup byl běžný v minulosti a přetrvává i v národních úpravách celé řady států.¹⁰ Ve většině národních úprav mezinárodního práva procesního není úprava následků litispendence obsažena a ani judikatura se touto otázkou nezabývá. Toto řešení tedy spočívá na principu ignorování paralelního řízení vedeného v zahraničí, a to na rozdíl od tuzemské úpravy následků litispendence, kdy řízení dříve zahájené ve stejné věci představuje překážku pokračování řízení později zahájeného.

1.2.2 Princip priority¹¹ a jeho uplatňování

To nás přivádí k druhému základnímu způsobu řešení překážky litispendence, který je založen na zásadě priority.¹² Na základě této zásady pak lze rozlišovat reflektování zahraničního řízení ve formě přerušování v tuzemsku později zahájeného řízení jako druhého, a odmítnutí žaloby jako třetího možného přístupu k řešení tohoto problému. Pro přístup

⁸ Viz ad 3.5.

⁹ Obecně k této otázce TICHÝ, L. K problematice litispendence v mezinárodním právu procesním. *Studie z mezinárodního práva*. 1983, č. 17, s. 201–145.

¹⁰ Tak tomu bylo i ve Francii. Srov. BATTIFOL, H. *Traité élémentaire de droit international privé*. Paris, 1959, s. 855 an., a rozhodnutí Cass. Civ. z 21. 3. 1950 (Rev. crit. 1951, 666). Podle vlastní národní procesní úpravy ignorují zahraniční litispendenci např. skandinávské státy a státy Beneluxu. Další překvapivé informace v tomto směru viz BÄUMER, A. *Die ausländische Rechtshängigkeit und ihre Auswirkungen auf das internationale Zivilverfahrensrecht*. Köln et al.: Carl Heymanns Verlag, 1999, s. 56 an.

¹¹ Srov. odst. 22 Preambule Nařízení a mj. SCHACK, H. *Internationales Zivilverfahrensrecht*, s. 316, marg. č. 846.

¹² Viz otázky a problémy spojené s aplikací tohoto principu u Gebauera, GEBAUER, M. Lis Pendens, Negative Declaratory-Judgment Actions and the First-in-time Principle. In: GOTTSCHALK, E. et al. (eds). *Conflict of Laws in a Globalized World*. Cambridge University Press, 2007, s. 89, s. 93 an. a naše řešení níže ad 3.5.

spočívající v přerušení řízení mluví princip právní jistoty. Soud, u kterého bylo řízení zahájeno později, se nezbavuje možnosti v řízení pokračovat v závislosti na tom, jak probíhá nebo jakým výsledkem skončilo řízení u soudu, který zahájil řízení dříve. K odmítnutí žaloby může dojít i po přerušení řízení s ohledem na splnění určitých podmínek kladených na dříve zahájené řízení probíhající u cizího soudu.

Tuzemskému soudu může být řešení následků litispence uloženo jako povinnost anebo mu je při rozhodování o přerušení řízení jakož i o odmítnutí žaloby dána možnost uvážení.

1.2.3 Národní a mezinárodní řešení

Z hlediska teritoriální působnosti úpravy řešení následků litispence lze rozlišovat mezi úpravou tuzemskou, jež jednostranně stanoví povinnost soudci ve vztahu k paralelnímu řízení v cizině, a mezinárodně smluvními úpravami či nadstátními režimy, jakou je např. Nařízení. Příkladem sice mezinárodního, avšak jednostranného řešení je úprava obsažená v čl. 33 Nařízení, která je závazná jen pro soudy členských států EU. Otázku litispence nemá za povinnost řešit soud třetího státu, u něhož probíhá později zahájené řízení.

1.3 „Nástroje“ řešení litispence

Konečně lze při řešení následků litispence uvažovat o různých nástrojích či technických aspektech.

Časové omezení

Předně je žádoucí vymezit okamžik vzniku litispence a stanovit časový limit pro jeho řešení.¹³ Litispence vzniká zahájením řízení, které lze chápat jako okamžik doručení žaloby soudu anebo pozdější okamžik doručení žaloby žalovanému soudem.¹⁴ Možnost volby mezi jednotlivými soudy v různých státech znamená možnost využití *forum shopping*. K omezení volby dochází na základě dohody stran o soudní příslušnosti nebo stanovením příslušnosti výlučné.

Vymezení soudní příslušnosti (pravomoci)

Je zřejmé, že čím širší je možnost uplatňování nároku při vymezování soudní příslušnosti, tím vyšší je pravděpodobnost výskytu paralelních řízení.

Koordinace a komunikace

K řešení litispence a jejich následků napomáhá možnost, či povinnost komunikace mezi dotčenými soudy, případně koordinace této činnosti včetně vedení registrů řízení. Těmito problémy se zabýváme ad 5.¹⁵

¹³ Viz ad 4.2.

¹⁴ Viz ad 4.5.

¹⁵ Viz ad 4.6.

Odepření uznání

K řešení problematiky litispendence nepřímo přispívá možnost odmítnutí uznání zahraničního rozhodnutí. K tomu může dojít z důvodu rozporu takového uznání s výhradou veřejného pořádku, ať už pro zásadní vady v řízení či v rozhodnutí ve věci samé. Je otázkou, do jaké míry stanovit možnost neuznání rozhodnutí v případě nerespektování překážky věci zahájené.

Stanovení zákazu zneužití procesu

Stanovení tohoto principu jako určitého předpokladu řízení může mít vliv na výskyt (počet) paralelních řízení. Tímto problémem se zabýváme ad 5.¹⁶

2. Předpoklady otevření bruselského systému

Řešení problému dopadů litispendence v mezinárodním měřítku (mezinárodní, přeshraniční litispendence) je jednou z forem justiční spolupráce. Protože přístup k tomuto problému závisí na úrovni poskytování spravedlnosti,¹⁷ jde o problematiku nanejvýš i politicky citlivou. Přístup ke spravedlnosti a její řešení v konkrétním případě může mít následky pro rozhodování ve věci samé a je tak určitým ukazatelem posuzování základního práva občana na řádný proces a poskytování spravedlnosti. K tomu, aby bylo možné uznávat dříve zahájené řízení ve třetím státě a posuzovat je jako překážku později zahájeného řízení u tuzemského soudu, je zapotřebí, aby byly na straně tohoto třetího státu splněny základní předpoklady justiční spolupráce. Jinak řečeno, takový třetí stát musí vykazovat určitý standard fungování soudního systému k tomu, aby vznikla nezbytná důvěra, jež je předpokladem pro uznání takového řízení jako řízení řádného. I v této oblasti máme co do činění s určitou formou vzájemnosti. Stát A, jehož soudní systém je na určité úrovni, předpokládá stejnou úroveň soudního systému i u třetího státu. Nesplňuje-li třetí stát předpoklady justiční spolupráce, pak buď nelze uvažovat o jejím navázání, nebo stát A stanoví takové mechanismy pro přihlížení k řízením vedeným před soudy státu B, že ve svých důsledcích k paralelním řízením u soudů státu B nepřihlíží. Jinými slovy se chová tak, jako většina států, jež podle svého vnitrostátního práva nejsou povinny brát přeshraniční následky litispendence na vědomí. Uznání zahraniční litispendence tak znamená určitý vyšší standard fungování mezinárodního práva procesního.

Určitý standard (kvalita) soudnictví je, obdobně jako dodržování základních práv, součástí pojmu právní stát.¹⁸ Právnímu státu je vlastní nezávislost soudů zejména na moci výkonné, účinný režim opravných prostředků a dodržování základních procesních pravidel včetně včasného, tedy časově odpovídajícího, rozhodování. Je ovšem též zřejmé, že i v rámci Evropské unie jsou základní hodnoty, včetně hodnoty právního státu,

¹⁶ Viz ad 4.4 níže.

¹⁷ Hess v tomto smyslu mluví o „minimálním standardu procesních práv“ (HESS, B. Unionsrechtliche Synthese: Mindeststandards und Verfahrensgrundsätze im *acquis communautaire*/Schlussfolgerungen für European Principles of Civil Procedure. In: WELLER, M. – ALTHAMMER, Ch. (eds). *Mindeststandard im Europäischen Zivilprozessrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2015, s. 221 an.).

¹⁸ Viz ALTHAMMER, Ch. Mindeststandards und zentrale Verfahrensgrundsätze im deutschen Recht in WELLER, M. – ALTHAMMER, Ch. (eds). *Mindeststandard im Europäischen Zivilprozessrecht*, s. 3 an.

některými členskými státy porušovány. Pro nepřijatelné a nepřiměřené zásahy do postavení soudců, respektive soudního systému, bylo např. zahájeno řízení o porušení unijního práva proti Polsku a Maďarsku.¹⁹ Řešením při posuzování otevření bruselského systému vůči třetím státům není ani možnost použití výhrady veřejného pořádku jako důvodu pro odepření uznání cizího rozhodnutí. Tento tzv. *ultima ratio* nástroj může sloužit více méně jen jako určitý odstrašující signál. Není však řešením našeho problému (viz shora a dále).

Garanci fungujícího soudního systému²⁰ je určitá úroveň soudního (soudcovského) potenciálu. Ten předpokládá celou řadu faktorů různé povahy a významu. Relevantní je postavení soudce ve společnosti a jeho tradice. K tomu může určitým způsobem přispívat i jeho finanční ohodnocení, jež je určitým ukazatelem prestiže tohoto povolání. Základem ovšem je standard právnického vzdělání a péče o soudcovský stav v širokém slova smyslu včetně dalšího vzdělávání soudců.

Jak řečeno, základní přístup k problematice (překážky) litispence a nakládání s ní v konkrétním případě má dopad na základní lidské právo na řádný proces a přístup ke spravedlnosti. Tato rovina základních lidských práv má dvě stránky. Důvěra²¹ v dříve zahájený proces v zahraničí se projevuje v přihlížení k tomuto řízení jako překážce později zahájeného řízení v tuzemsku. Zastavení tohoto řízení může ovšem mít za následek poškození práva na řádný proces, pokud se v konečném výsledku po ukončení řízení v zahraničí ukáže, že zahraniční soud nerespektoval výše uvedená základní práva. Navíc hodnota respektování litispence se může ukázat být protichůdnou k hodnotě základního práva na řádný proces.

Existují však „nástroje“, které mohou přispět ke zmírnění možných rizik. Jedním z těchto nástrojů je přerušení řízení, jež nezabavuje tuzemského žalobce možnosti v později zahájeném řízení po určité době, a dokonce po vynesení konečného rozhodnutí v dříve zahájeném řízení v zahraničí, pokračovat. Jiným účinným nástrojem jsou časové limity pro vynesení rozhodnutí soudu o akceptaci žaloby či pro zahájení řízení. Soud by měl disponovat i nástrojem k tomu, aby mohl účinně doručit žalobu žalovanému, když právě toto doručení je předpokladem zahájení řízení. Zájem žalobce na výsledku řízení je určitým měřítkem poctivosti jeho žaloby. Umožňuje soudci, aniž by byl výslovně normován zákaz zneužití řízení, žalobu, kterou považuje za zneužití řízení, odmítnout. Tím omezuje riziko tzv. torpédových žalob, které mají za cíl pouze blokaci oprávněné žaloby a jsou projevem²² zneužívající taktiky (strategie) jedné ze stran.

Lze tedy konstatovat, že čím méně spolehlivým partnerem justiční spolupráce třetí stát je, tím nižší je míra povinnosti uznávat dříve zahájené řízení jako překážku řízení později zahájeného v tuzemsku.

¹⁹ Viz Doporučení Evropské komise 2016/1374, Úř. věst. L 217/53 a 2017/146, Úř. věst. 22/65 a řízení o porušení Smlouvy proti Maďarsku (SDEU C-286/12 SbSD C 2012: 687) a rezoluci Evropského parlamentu P8 TA (2015) 0227 o systematickém ohrožení principu právního státu.

²⁰ Viz „řádný výkon spravedlnosti“ např. v rozhodnutí SDEU C-116/02 Gasser v. MISAT (2003) I-4693, odst. 41.

²¹ Viz k tomu sdělení Komise „EU Justice Agenda for 2020 – Strengthening Trust, Mobility and Growth within the European Union“ COM (2014) 144 final z 11. 3. 2014.

²² K této problematice viz v české literatuře např. TICHÝ, L. Ochrana proti zneužití procesních práv podle nařízení Brusel I a české právo. *Jurisprudence*. 2011, č. 7–8, s. 39–44.

3. Základní problém: totožnost paralelních řízení

3.1 Obecně

Klíčové pro pojem litispence a jejich následků je vymezení shody (shodnosti) dvou probíhajících řízení. Rozhodující je stanovení kritérií, na jejichž základě je třeba prověřovat totožnost (identitu) jednoho řízení s řízením druhým. Jinak řečeno, jde o test či testy identity řízení. Jak uvedeno výše,²³ pojem litispence má několik dimenzí a v rámci každé z nich existují zmíněná identifikační kritéria. Jde o předmět řízení (věcnou působnost), totožnost dotčených osob (osobní působnost) a o rozhodný okamžik pro posuzování identity (časová působnost). Okolnost, že jde o určitý druh teritoriální působnosti (mezinárodní litispence) není třeba analyzovat.

3.2 Zásady (maximy) úpravy následků litispence v Nařízení

Evropský zákonodárce byl při úpravě procesních následků litispence v Nařízení veden určitými základními idejemi, jež lze označit za zásady či maximy. Některé z nich jsou uvedené výslovně v Nařízení,²⁴ jiné vyplývají z účelu mezinárodního civilního řízení anebo jsou zřejmé z účelu úpravy v Nařízení.²⁵ Za relevantní považujeme tři zásady, a to zásadu procesní ekonomie,²⁶ zásadu souladu v rozhodování²⁷ a zásadu přístupu ke spravedlnosti.²⁸ Účel úpravy litispence spočívající v zabránění dvou (a případně více) souběžně probíhajících paralelních řízení slouží k úspoře nákladů. Jedná se o veřejné náklady vynaložené v souvislosti se samotným řízením a jeho administrací, tedy s fungováním soudního systému. Zároveň však nadbytečné jsou i náklady spočívající ve výdajích stran. Náklady se dále rozumí nejen náklady samotného nalézacího řízení, ale mnohdy i řízení vykonávacího.

Ideálem fungování spravedlnosti je soulad v rozhodování i v mezinárodním měřítku. Úprava litispence a jejich následků tedy slouží k vyloučení navzájem neslučitelných rozhodnutí a s tím souvisejících procesních „závodů“ sloužících k dosažení rozhodnutí v nejkratší možné době. Přístup ke spravedlnosti znamená mimo jiné i odpovídající fungování soudů, které mají rozhodující význam pro efektivní vymáhání práva. Soud, který o věci rozhoduje, by měl mít nejlepší možnost k získávání a provádění důkazů tak, aby mohl rozhodnout v přiměřené době a vypořádat se i s případným zneužitím procesních práv.

Jak již bylo uvedeno shora, pro řešení následků litispence ve smyslu uvedených zásad je klíčovým pojmem identita řízení. Ta je vymezována na základě věcných, osobních a časových kritérií. Stanovením těchto kritérií lze dosáhnout různé „šíře“ (rozsahu) pojmu identity řízení. Pak platí, že čím širší je identita řízení, tedy čím širěji je vymezen rozsah řízení, tím účinnější je námitka překážky litispence. V praxi to znamená, že takto

²³ Viz ad 1 shora.

²⁴ Viz „řádný výkon spravedlnosti“ v odst. 24 Preamble.

²⁵ Viz např. FENTIMAN, R. In: MAGNUS, U. – MANKOWSKI, P. (eds). *Brussels I bis Regulation, Commentary*. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2016, Úvod k čl. 29–30, marg. č. 11–14, respektive komentář k čl. 33–34, marg. č. 11–16.

²⁶ FENTIMAN ji označuje jako procesní efektivitu, jež předpokládá spolupráci dotčených soudů a úzce souvisí se zásadou souladu v rozhodování (FENTIMAN, R. In: MAGNUS, U. – MANKOWSKI, P. (eds). *Brussels I bis Regulation, Commentary*, před č. 29–30, marg. č. 13).

²⁷ Její význam tkví v prevenci navzájem neslučitelných rozhodnutí. Viz k tomu odst. 21 Preamble a mj. Richard Fentiman. FENTIMAN, R. In: MAGNUS, U. – MANKOWSKI, P. (eds). *Brussels I bis Regulation, Commentary*, komentář před čl. 29–30, marg. č. 11, 12.

²⁸ Viz ibidem, komentář před č. 29–30, marg. č. 25.

chápaná identita může postihnout relativně různorodá řízení. Ten, kdo využije principu priority s ohledem na zahájení řízení u jednoho soudu, může zabránit relativně širokému okruhu obdobných žalob, a tedy i řízení. Tím se snižuje pravděpodobnost možného zneužití, například negativní určovací žalobou ve vztahu k žalobě na plnění, která napadne později, a naopak.

Na druhé straně platí, že čím úžeji je identita (rozsah) řízení vymezen, tím vyšší je možnost vzniku negativních následků, spočívajících ve vzniku protikladných rozhodnutí, čemuž má úprava následků litispendence zabránit.

3.3 Totožnost předmětu řízení a jeho výsledek – věcná působnost (dimenze)

V této pasáži se zabýváme jen některými relevantními aspekty předmětu řízení, jež se mnohdy zdají býti sporná či zasluhují určité přehodnocení.

3.3.1 Předmět řízení (nárok), jeho vymezení a znaky

Institut předmětu řízení, jako jeden ze stavebních kamenů nejen litispendence, ale samotného civilního řízení, je středem pozornosti teorie i judikatury ve všech právních kulturách. Těžiště snah o jeho vymezení však spočívá na vnitrostátních řízeních. Jen v německé procesní teorii existuje celá řada pokusů o definici předmětu řízení, které používají relativně rozdílných metod. Záleží též na tom, zda tyto pokusy směřují k vytvoření obecné definice anebo zda jejich autoři usilují o vymezení předmětu řízení pro jednotlivé typy řízení či druhy žalob. Z hlediska základního metodologického přístupu lze v podstatě rozlišovat definice, které jsou založeny na určitých znacích či elementech řízení, a definice, které jsou funkcionálního charakteru a jejichž základem je např. podstata rozhodnutí,²⁹ anebo v nichž tyto funkční prvky hrají jinou podstatnou úlohu, jako např. pojem zájmu u Althammera.³⁰

Z našeho hlediska jsou relevantní pojetí předmětu řízení vyvinutá v rámci mezinárodního práva procesního, a to zejména ta, která slouží jako jeden z nástrojů pro vymezení institutu litispendence a řešení jejich následků. Z velké části sdílenou je teorie jádra řízení (německy *Kernpunktstheorie*) vytvořená Evropským soudním dvorem zejména v rozhodnutích *Tatry*,³¹ respektive *Moersk*.³² Klíčovým pojmem je dle SDEU nárok, který je totožný tehdy, jestliže se žaloba zakládá na totožném právním základu a má tak stejný předmět. Za základ se považuje skutkový stav a právní předpisy, o které se žaloba opírá.³³ Vlastním předmětem je dle této judikatury účel žaloby.³⁴

Vymezit nárok či předmět řízení lze na základě celé řady znaků. To na první pohled signalizuje zcela zřejmou tendenci k úzkému pojetí předmětu řízení. Tento přístup má za následek, jak jsme vysvětlili shora (ad 2.), omezení počtu potenciálně shodných předmětů řízení, a tedy omezení nutnosti řešení následků litispendence. Platí, že čím podrobnější a preciznější je definován předmět řízení, tím nižší je možný výskyt stejných žalob,

²⁹ SCHWAB, K. H. *Der Streitgegenstand im Zivilprozeß*. München – Berlin, 1954, s. 73.

³⁰ ALTHAMMER, Ch. *Streitgegenstand und Interesse*, s. 217, 218.

³¹ C-406/92 *Tatry v. Maciej Rataj*, 1995, I 5439, odst. 39.

³² C-39/02 *Moersk Olie & Gas v. de Haan en de Boer*, 2004, I 9567, odst. 38.

³³ C-406/92 *Tatry v. Maciej Rataj*, 1995, I 5439, odst. 39.

³⁴ *Ibidem*, odst. 41.

a tedy řízení ve stejné věci. V praxi se však tento předpoklad nepotvrzuje. Jednotlivé znaky předmětu řízení jsou chápány relativně extenzivně,³⁵ respektive flexibilně, ne-li vágně, což nakonec ústí v široké chápání jádra řízení. Tento pojem se tedy vykládá extenzivním způsobem.³⁶ Je zapotřebí, aby nárok či předmět byl „v jádru“ (z německého *im Kern*) v zásadě totožný. Jinak řečeno, není podstatné, zda existuje plná totožnost předmětu řízení (žaloby).

Tento pohled na předmět řízení vychází ze dvou předpokladů; prvním je cíl žaloby, a tedy sledovaného řízení, a druhým je relevance podstaty žaloby (nikoliv její formy).³⁷ Tento přístup znamená, že se nerozlišují, a tedy jsou identické nároky věcněprávní či obligačněprávní, žaloby na plnění. To vede mimo jiné k tomu, že negativní žaloba na určení může blokovat a být překážkou řízení později zahájeného žalobou na plnění. V důsledku to může vést ke krizi, kterou způsobují tzv. žalobní torpéda zejména v oblasti průmyslového vlastnictví ve formě negativních určovacích žalob, jejichž účelem je blokovat žaloby na plnění druhé strany. Ve své většině však jsou vedeny nekalými úmysly a představují tak zneužití procesu, o kterém bude řeč níže.

3.3.2 Předmět řízení³⁸ a kritika některých jeho pojetí

Věcná dimenze vymezení identity řízení spočívající v definici předmětu řízení má klíčový význam, zatímco dimenze osobní a časová jsou nejen méně významné, ale podstatně méně problematické.

Proto je třeba se ve stručnosti zabývat nejdůležitějšími teoriemi předmětu řízení, zejména teorií jádra řízení, kterou vyvinul SDEU. Zaměříme se tedy na procesní teorie předmětu řízení, na teorii jádra a teorii zájmu. Procesní teorie³⁹ byly vyvinuty jako reakce na původně hmotněprávní teorie předmětu řízení.⁴⁰ První z nich vymezuje předmět řízení skutkovým základem a žalobním návrhem jako základními elementy předmětu řízení. Doznala rozšíření především v germánském kulturněprávním okruhu, ale nejen tam. Na rozdíl od této „dvoučlenné“ teorie vychází jednočlenná procesní nauka pouze z jediného prvku, kterým je žalobní návrh. Žalobní návrh a skutkový základ jsou jako rovnocenné prvky předmětu řízení základními kameny definice, kterou lze aplikovat prakticky na veškeré formy a způsoby řízení.⁴¹

Aby zabránil vzniku navzájem neslučitelných rozhodnutí vydaných soudy v různých členských státech, vyvinul SDEU teorii jádra. Pojem identity, tedy stejného řízení či stejného nároku, odděluje od konkrétního návrhu, respektive žalobou uplatňovaného cíle

³⁵ SCHACK, H. *Internationales Zivilverfahrensrecht*, marg. č. 18.

³⁶ LEIBL, St. in: RAUSCHER, Th. (ed.). *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht, EuZPR/EuIPR, Kommentar Brüssel I – VO*. 4. vydání. Köln: Dr. Otto Schmidt Verlag, 2016, komentář k čl. 29, marg. č. 13.

³⁷ Ibidem, komentář k čl. 29, marg. č. 14.

³⁸ Českým autorem, který se zabýval mezinárodním civilním procesním právem, byl i brněnský profesor Josef Macur. Svým dílem *Předmět sporu v civilním soudním řízení*, Brno, 2002, seznámil českého čtenáře zevrubně s touto pro litispenci a právní moc klíčovou kategorií soudního řízení. Pro předmět článku je jeho dílo relevantní potud, že se znalostí věci popisuje judikaturu Soudního dvora Evropské unie v této oblasti a relevantní názory nauky a praxe na vývoj, který se v judikatuře nejvyšší soudní instance Evropské unie uskutečnil. Dílo je vynikajícím informačním zdrojem. Na druhé straně mu lze vytknout, že neobsahuje ani srovnání jednotlivých názorů, ani jejich hodnocení například z hlediska české procesní nauky a už vůbec v něm nenalezne vlastní názor autora na řešení těchto problémů.

³⁹ SCHWAB, K. H. *Der Streitgegenstand im Zivilprozeß*, 1954.

⁴⁰ Např. NIKISCH, A. *Zivilprozessrecht*. 2. vydání. München: Mohr Siebeck, 1952.

⁴¹ ROSENBERG, L. – SCHWAB, K. H. – GOTTWALD, P. *Zivilprozessrecht*. 18. vydání. C. H. Beck, 2010, s. 552, 553.

právní ochrany. Žaloby založené na stejném nároku obsáhnou podle této teorie všechny návrhy, které se v „jádro“ týkají stejného sporu na základě široce chápáného skutkového stavu.⁴² Potud tedy mají pozitivní žaloba na plnění a negativní žaloba na určení, ale též i žaloba na plnění a žaloba na určení právního poměru stejný předmět řízení. Je zřejmé, že předmět řízení není určen na základě návrhu, nýbrž podle velmi pragmaticky vymezeného skutkového stavu tak, aby bylo možné koncentrovat více řízení u jediného soudu.

Zájmovou teorii, jež je rozhodující pro klíčový pojem souvislost plnění (německy *Erfüllungskonnexität*), se pokusil překonat Althammer, který nově vymezuje předmět řízení, a tím i jeho identitu. Souvislost plnění je dána tehdy, pokud splněním jednoho nároku odpadá zájem na splnění nároku jiného.⁴³ Zájmová teorie je tedy do jisté míry podobná teorii jádra, zaměřuje se však více na zájem stran, a naopak méně na omezení vydávání protikladných rozhodnutí.⁴⁴ Oba klíčové pojmy, tedy souvislost plnění a zájem, jsou však obtížně definovatelné. Při jejich uplatnění vzniká značná nejistota. Obdobně jako teorie jádra tenduje i tato teorie k velmi širokému chápání předmětu řízení, neboť stejně jako teorie jádra umožňuje relativně široké zneužití procesu.

Dospíváme tedy k názoru, že nejlepším řešením je orientace na návrh a skutkový základ jako základní elementy pro vymezení předmětu řízení, a tedy jeho identity. Překážka věci zahájené se proto uplatní, jestliže tentýž předmět řízení je v době po zahájení řízení u jednoho soudu uplatněn u druhého soudu v jiném státě.

3.3.3 Právní a skutkový základ nároku

Úvodem je potřeba uvést, že i když jednotlivé znaky předmětu řízení jsou chápány relativně flexibilním způsobem, musí být v paralelních řízeních všechny alespoň do určité míry totožné. Jinak řečeno, nepřichází v úvahu situace, kdy by např. dva či tři znaky byly totožné a ve třetím či čtvrtém znaku by se jednotlivé žaloby podstatně rozcházely.

Zaměříme se tedy v první řadě na právní základ nároku (francouzsky *cause*) a předmětu (francouzsky *objet*)⁴⁵ řízení. Problém ilustrujme na příkladech. Podá-li matka nezletilého dítěte k soudu jednoho státu (dále první soud) žalobu o výživné jménem dítěte proti jeho otci a ve druhém státě podá poté návrh u soudu (druhý soud) o výživné dítěte vlastním jménem, jde v obou případech o nárok týkající se výživného na dítě, který však vychází z odlišného právního základu. Jiným příkladem je nárok na zaplacení půjčky, který se v jednom případě opírá o smlouvu, ve druhém případě vychází z deliktčního jednání a má tedy deliktněprávní základ. Otázkou je, zda se v těchto případech jedná o identitu předmětu řízení, respektive nároku, a tedy o překážku litispendence.

Vycházejíce z přístupu SDEU,⁴⁶ který mimo jiné, jak již uvedeno shora, považuje za identické nároky žaloby na plnění a negativní žaloby na určení, mohli bychom inklinovat k tomu, že i v uvedených dvou případech se jedná o paralelní řízení, a tedy o problém překážky litispendence.

⁴² Viz rozhodnutí SDEU 144/86 *Gubisch, Maschinenfabrik v. Palumbo*, 1987, 4861, C-406/92 *Tatry v. Maciej Rataj* 1995, I 5439, odst. 39, respektive 351/96 *Drouot v. CMI*, 1998, I-3075.

⁴³ ALTHAMMER, Ch. *Streitgegenstand und Interesse*, s. 404 an.

⁴⁴ ROSENBERG, L. – SCHWAB, K. H. – GOTTWALD, P. *Zivilprozessrecht*, s. 555.

⁴⁵ Viz např. rozhodnutí 144/86 *Gubisch, Maschinenfabrik v. Palumbo*, 1987, 4861.

⁴⁶ Jde o originální pojem „*même cause*“ a „*même objet*“ vyvinutý SDEU v rozhodnutích mj. 144/86 *Gubisch, Maschinenfabrik v. Palumbo*, 1987, 4861 a C-406/92 *Tatry v. Maciej Rataj* 1995, I 5439, odst. 39, respektive 351/96 *Drouot v. CMI*, 1998, I-3075.

Pro zodpovězení otázky týkající se právního základu (kauza) nároku je třeba vzít v úvahu další dimenzi předmětu řízení. Tou je právní moc meritorních rozhodnutí. V našem případě to znamená, že pravomocný rozsudek na plnění ze smlouvy není překážkou žaloby, jež se zakládá na deliktu.

Docházíme tedy k závěru, že právní důvod (základ, kauza) je relevantním rozlišovacím elementem předmětu řízení, a proto ani v prvním, ani ve druhém případě nejde o totožná řízení (totožné věci), a tedy pravou paralelitu. Jinak řečeno, nemáme co do činění s překážkou litispendence.

To vše se ještě komplikuje tím, že SDEU považuje za další definiční znak předmětu řízení či nároku relevantní právní předpis (*rule of law*).⁴⁷ V případě nároku z půjčky může být problém složitější proto, že smluvní nárok podléhá jednomu právnímu řádu, zatímco deliktněprávní nárok se řídí jiným právním řádem. Při vší účtě k SDEU jde v daném případě jenom o zdánlivou komplikaci. Pro předmět řízení je relevantní právní základ nároku, tedy jeho kauza. Naopak je nepodstatné, kterým právním řádem se daný právní vztah řídí a naprosto irrelevantní pak je, který právní předpis upravuje konkrétní práva a povinnosti. To už je totiž výlučně otázka hmotného práva, a tedy meritorního rozhodnutí soudu o nároku.

Tím jsme ovšem problematiku týkající se vymezení základu nároku (řízení) ještě nevyčerpali. Je potřeba se ještě zabývat otázkou skutkového základu.⁴⁸ Připusťme, že skutkový základ, o něž se opírají dvě různé žaloby, jejichž právní základ se liší (na jedné straně smluvněprávní nárok, na druhé straně nárok deliktněprávní), je stejný, i když některé okolnosti mohou mít v jednom či druhém řízení odlišný právní význam a mohou být rozdílně kvalifikovány. Problémem však je procesněprávní aspekt skutkového základu. Tvzení žaloby o určitých skutečnostech se totiž mohou v průběhu řízení ukázat jako lichá a v důsledku toho skutkový stav popsany v žalobě se po provedení důkazů může jevit odlišně. Otázka pak zní: je pro posouzení totožnosti paralelních řízení rozhodující skutkový stav na počátku řízení popsany v žalobě anebo jsou rozhodující skutková zjištění popsaná v meritorním rozhodnutí soudu? Žaloby jsou totiž zamítány především proto, že žalobou tvrzený skutkový základ nároku se nepodařilo prokázat. Přitom dalším problémem je otázka míry důkazů, kterou si Fentiman klade v jiné souvislosti.⁴⁹

Je zřejmé, že skutkový základ nároku jako znak předmětu řízení má „relativní“ povahu a může se v průběhu řízení měnit. Ve svých důsledcích to může znamenat, že paralelní řízení vykazující identitu předmětů na svém počátku, ve svém závěru tento znak již vykazovat nemusejí, a proto v pozdějším stádiu řízení problém překážky litispendence mizí. Z toho plyne poučení, že soud, u něhož bylo řízení zahájeno později, by měl s odmítnutím žaloby či zastavením řízení nakládat opatrně.⁵⁰

Pro toto konstatování je relevantní účel žaloby, a nikoliv druh žaloby, a již vůbec ne např. výše uplatňované pohledávky, což je v souladu s přístupem SDEU⁵¹ ke konkurenci žaloby na plnění a negativní žaloby na určení. Rozhodnutí o tom, že nedošlo k porušení průmyslových práv, které vyhovělo negativní určovací žalobě, vyřešilo předběžnou otázku řízení o žalobě na náhradu škody způsobené údajným porušením průmyslového práva.

⁴⁷ Viz rozsudek ve věci C-406/92 *Tatry v. Maciej Rataj* 1995, I 5439, odst. 39.

⁴⁸ Viz k tomu SDEU C-111/01 *Gantner v. Basch* (2003), SbSD I-4207.

⁴⁹ FENTIMAN, R. In: MAGNUS, U. – MANKOWSKI, P. (eds). *Brussels I bis Regulation, Commentary*, komentář k čl. 30, marg. č. 19.

⁵⁰ Viz závěr ad 5.

⁵¹ Viz rozhodnutí 144/86 *Gubisch, Maschinenfabrik v. Palumbo*, 1987, 4861.

Právní moc prvního rozsudku se dotýká předmětu později zahájeného řízení. Proto i negativní určovací žaloba představuje překážku řízení o žalobě na plnění.

a) Otázka pravé a nepravé překážky litispendence, problematika souvisejících řízení
Nepravou překážkou litispendence označujeme existenci paralelních řízení, jež se vyznačují nikoliv totožným předmětem řízení, nýbrž jejichž předmět vykazuje určité znaky podobnosti, a proto je evropský zákonodárce nazývá řízeními souvisejícími. Definičním znakem těchto řízení, respektive předmětu řízení, je tedy souvislost. Jimi sledovaný výsledek není protikladný, a tedy neslučitelný, ačkoliv anglický i český text čl. 30 odst. 2 Nařízení toto slovo používá, hrozí v tomto případě určitý nikoliv však neslučitelný rozpor takových rozhodnutí. O ten se totiž jedná v případě pravé překážky litispendence podle čl. 29 Nařízení. Právní následky těchto rozhodnutí nejsou v přímém protikladu, a proto se navzájem nevylučují.⁵² Znak souvislosti má normativní, byť velmi vágní definici v čl. 30 odst. 3 Nařízení v sousloví „úzký vztah“, podle které je nepravá překážka litispendence vymezena pouze ve věcné rovině a nemá osobní působnost. Nakládání s tímto jevem je určitou „měkkou“ obdobou řešení následků litispendence, stejně jako tomu je u pojmů souvisejících řízení a nepravé překážky litispendence. Nařízení totiž při svém vzniku a přeměně z Bruselské úmluvy akceptovalo řešení belgického civilního soudního řádu a převzalo tento ojedinělý institut jako určitý instrument k dalšímu možnému vyloučení rozporuplných rozhodnutí a k posilování ekonomie řízení. Jeho úprava v čl. 30 Nařízení má „dispozitivní“ povahu, která je na rozdíl od režimu v čl. 29 Nařízení v zásadě jen určitou nabídkou stranám a soudům, jež se v situaci, kdy probíhající řízení mají určitý obdobný skutkový základ, mohou pokusit o spojení těchto řízení do řízení jednoho anebo o přerušení či zastavení později zahájeného souvisejícího řízení. Pokud by tato možnost neexistovala v normativní podobě, spojení těchto řízení by zřejmě nebylo možné ani při existenci režimu justiční spolupráce mezi soudy členských států.⁵³

Lze soudit, že některá procesní rozhodnutí nemohou soudy činit jen z úřední povinnosti, ale že je k nim zapotřebí vedle podnětu stran i jejich souhlas. Z konceptu souvisejících řízení totiž vyplývá, že soukromý zájem stran na úspoře nákladů převládá nad veřejným zájmem, který je vlastní institutu překážky litispendence.

b) Pojem zájmu a jeho význam při vymezení předmětu řízení a řešení překážky a následků litispendence

Jako každé jednání sleduje i žaloba určitý výsledek (cíl, účel) a je podávána v zájmu dosažení tohoto účelu. Zájem může být výrazem různých motivů. Podle jejich druhu a rozvrstvení lze rozlišovat mimo jiné zájem soukromý a zájem veřejný. Zájem je vlastním a vedle právního základu⁵⁴ přirozeným či „materiálním“ základem žaloby, a tedy důvodem procesního jednání směřujícího k určitému výsledku.⁵⁵ Zájem se mimo jiné projevuje v druhu žalobního žádání (petitu). Zájem však může být i základem jednání, které přesahuje vlastní rámec žaloby, a tedy nesleduje striktně výsledek řízení. Mnohdy může být zájem základem jednání nelegitimního, nekalého či protiprávního. Zájem je tak mimo jiné určitým testem či hlediskem totožnosti předmětu řízení, a tedy i měřítkem zjišťování překážky

⁵² Viz C-406/92 *Tatry v. Maciej Rataj* 1995, I 5439, odst. 53.

⁵³ Viz čl. 30 odst. 3 Nařízení.

⁵⁴ Viz ad 3.l.

⁵⁵ „The end of the action has in view.“ – C-406/92 *Tatry v. Maciej Rataj* 1995, I 5439, odst. 41.

litispence. Může sloužit k vymezení totožnosti osob, jak to učinil SDEU ve věci *Drouot*.⁵⁶ Zde soud došel k závěru, že o překážku litispence, a tedy o totožnost předmětu řízení, se jedná i tehdy, jestliže strany sporných řízení nejsou sice (formálně) identické, ale jejichž zájmy ohledně předmětů obou řízení jsou do té míry shodné, že právní moc rozhodnutí v dříve zahájeném sporu má dopad i na strany později zahájeného řízení. V daném případě (viz též níže) zájem sloužil k překonání formálního chápání strany a vede k její identifikaci na základě „materiálního“ pojetí. Pojistitel a pojištěný byli považováni za totožné osoby. V jistém slova smyslu je tedy zájem určitým rozhodujícím znakem předmětu řízení. Je nástrojem jeho „materiálního“ pojetí a jak naznačuje Schmehl,⁵⁷ je to právě zájem, který při rozdílnosti obsahu u dvou paralelních žalob může být jazýčkem na váze pro rozhodování o neexistenci identity těchto řízení a o absenci překážky litispence.⁵⁸

3.4 Totožnost dotčených osob – osobní působnost (dimenze) litispence

3.4.1 Pojem strany, strana a její dotčení

Zákonodárci při vymezování procesních následků litispence používají spojení „mezi stejnými“ či „týmiž stranami“, „stejně strany“ apod. Z toho se dovozuje, že totožnost stran je naplněna tehdy, jestliže žaloby, kterými jsou zahájena paralelní řízení, musejí být podány stejnými osobami.⁵⁹ Současně se ovšem připouští, že procesní postavení pro identitu řízení není podstatné, a proto osoba v jednom řízení v roli žalobce může být žalovaným v řízení druhém.⁶⁰ Jedná se evidentně o úzké vymezení tohoto pojmu, které nezahrnuje např. vedlejšího účastníka. O jeho významu jako znaku totožnosti se autoři nezmínují. Zřejmě však lze s tímto převládajícím postojem (mlčením) souhlasit. Vycházíme proto z toho, že existence vedlejšího účastníka není znakem totožnosti řízení.

Za úzkou interpretaci tohoto pojmu se přimlouvá i Hess,⁶¹ neboť znamená snížení pravděpodobnosti výskytu totožného řízení. Naproti tomu extenzivní výklad zvolil SDEU v již zmíněném rozhodnutí *Drouot*.⁶² Hess svůj postoj odůvodňuje soukromým zájmem stran, které by mohly při extenzivní interpretaci pojmu „osoba“ přijít o právní ochranu. SDEU svůj přístup k výkladu stejné osoby neuvádí.

3.4.2 Sporné případy

Soustředíme se na několik typových situací, které zasluhují krátký rozbor a řešení. První z těchto sporných případů je tzv. částečná identita. Pod tímto pojmem se skrývá situace, kdy jedno řízení bylo zahájeno žalobou podanou určitými osobami, ve druhém řízení jsou žalobci nebo žalovanými v podstatě stejné osoby, ve zbytku jejich množiny žádná totožnost neexistuje. Problém spočívá v tom, že v případě úzké interpretace, tedy vyloučení

⁵⁶ C-351/96 *Drouot v. CMI*, 1998 I 3075, odst. 19.

⁵⁷ SCHMEHL, Ch. *Parallelverfahren und Justizgewährung*, s. 214.

⁵⁸ Viz ad 3.2 níže.

⁵⁹ LEIBLE, St. In: RAUSCHER, Th. (ed.). *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht, EuZPR/EuIPR, Kommentar Brüssel I – VO*, komentář k čl. 29, marg. č. 10.

⁶⁰ Viz KROPHOLLER, J. – VON HEIN, J. *Europäisches Zivilprozessrecht*. 9. vydání. Frankfurt am Main: Verlag Recht und Wirtschaft, 2010, marg. č. 4.

⁶¹ HESS, B. *Europäisches Zivilprozessrecht*. 9. vydání. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2011, s. 323, marg. č. 158.

⁶² C-351/96 *Drouot v. CMI*, 1998, I-3075, odst. 19.

této situace z rámce následků litispendence, se vyloučí riziko ztráty soudní ochrany, čehož se obává Weller.⁶³ Za toto řešení se přimlouvá např. i Geimer.⁶⁴ SDEU⁶⁵ a další autoři⁶⁶ soudí, že znak totožnosti paralelních řízení nepředpokládá úplnou totožnost stran.

Zcela výjimečně lze na totožnost stran usuzovat i tehdy, jestliže jde sice o nestejné subjekty, avšak předmět řízení se natolik shoduje, že může dojít ke konfliktu protichůdných rozhodnutí. K tomu dospěl SDEU v rozhodnutí C 351/96 *Drouot*.⁶⁷

Uvedený problém spočívá v ztotožnění osob, které formálně jsou rozdílné a vystupují z hlediska svého právního postavení v odlišných rolích. Zatímco Stadler⁶⁸ a Geimer⁶⁹ tento přístup kritizují, pro Fentimana⁷⁰ a Leibla⁷¹ je přijatelným.

Jinými typovými situacemi jsou případy nastrčené či zdánlivé osoby a jiné záměny osob apod. Otázkou je, jak tyto krajní případy posuzovat.

Na základě výše řečeného⁷² je možné za měřítko identity považovat zájem stran. Je-li zájem stran na dosažení totožného výsledku nebo alespoň výsledku, který je svojí podstatou shodný, lze přisvědčit názoru, že mezi dceřinou a mateřskou společností, pojistitelem a pojištěným, mezi dvěma soubory (množinami) osob, které se jen překrývají a nejsou úplně totožné, i mezi skutečnou a zdánlivou stranou, je dána totožnost řízení, a tedy problém překážky litispendence. Není-li tomu tak a zájmy jsou nejen protichůdné, ale i jen neshodné, a to i při totožnosti dalších dimenzí řízení v jejich elementech, o totožnosti řízení uvažovat nelze.

3.5 Rozhodný okamžik, otázka priority, časová působnost (dimenze)

Rozhodným okamžikem chápeme okamžik vzniku litispendence. Ten je dán zahájením řízení v důsledku později podané žaloby. Tato definice však v sobě skrývá ještě další význam rozhodného okamžiku, který znamená prioritu mezi dvěma jinak totožnými žalobami. Rozhodný okamžik je tak i klíčem pro rozdělení úkolů soudu, u něhož byla podána žaloba dříve a soudu, který je za úzce vymezených okolností povinen respektovat (uznávat) existenci dříve zahájeného řízení a řešit tak otázku překážky věci zahájené.

Úprava nyní obsažená v čl. 32 Nařízení se stala součástí bruselského systému nařízení Brusel I, který je předmětem následujících krátkých analytických poznámek. Ty se vztahují ke dvěma problémům, a to k míře přímé aplikace čl. 32 Nařízení vnitrostátními soudy a otázce změny žaloby v průběhu řízení.

⁶³ WELLER, M. In: HESS, B. – PFEIFFER, T. – SCHLOSSER, P. (eds). *The Brussels I – Regulation (EC), No 44/2001*. München: C. H. Beck, 2008, s. 105.

⁶⁴ GEIMER, R. In: ZÖLLER, Ch. A. *Zivilprozessordnung. Kommentar*. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 25. vydání. 2005, komentář k čl. 27 Brusel I, marg. č. 8.

⁶⁵ *Viz C-406/92 Tatry v. Maciej Rataj* 1995, I 5439, odst. 34.

⁶⁶ LEIBLE, St. In: RAUSCHER, Th. (ed.). *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht, EuZPR/EuIPR, Kommentar Brüssel I – VO*, komentář k čl. 29, marg. č. 12, a STADLER, A. In: MUSIELAK, H.-J. *Kommentar zum Zivilprozessordnung*. 8. vydání. München: Verlag Franz Valtor, 2011, komentář k čl. 27 Brusel I, marg. č. 3.

⁶⁷ *Drouot v. CMI*, 1998, I-3075, odst. 19. *Viz též* SCHACK, H. *Internationales Zivilverfahrensrecht*, s. 318, marg. č. 850, a FENTIMAN, R. In: MAGNUS, U. – MANKOWSKI, P. (eds). *Brussels I bis Regulation, Commentary*, komentář k čl. 29–34, komentář k čl. 29, marg. č. 8, 9.

⁶⁸ STADLER, A. In: ZÖLLER, Ch. A. *Zivilprozessordnung. Kommentar*. 2006, komentář k čl. 27, marg. č. 2.

⁶⁹ GEIMER, R. In: ZÖLLER, Ch. A. *Zivilprozessordnung. Kommentar*. 2006, komentář k čl. 27, marg. č. 8.

⁷⁰ FENTIMAN, R. In: MAGNUS, U. – MANKOWSKI, P. (eds). *Brussels I bis Regulation. Commentary*, komentář k čl. 29, marg. č. 11.

⁷¹ LEIBLE, St. In: RAUSCHER, Th. (ed.). *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht, EuZPR/EuIPR, Kommentar Brüssel I – VO*, komentář k čl. 29, marg. č. 7.

⁷² *Viz ad 3.l.*

Pokud jde o okamžik zahájení řízení v čl. 32 Nařízení, rozlišuje toto ustanovení dva případy. V prvním případě je tímto okamžikem doba, kdy byla podána žaloba za předpokladu, že žalobce následně učiní kroky nezbytné k řádnému doručení písemnosti žalovanému. Ve druhém případě se za okamžik zahájení řízení považuje doba, kdy písemnost byla doručena orgánu provádějícímu její doručení žalovanému, jestliže žalobce učiní nezbytné kroky k řádnému podání u soudu.

Soustředíme se na první případ, a to prizmatem rozhodnutí anglického odvolacího soudu⁷³ ve věci *Debt Collect*.⁷⁴ Žalovaný se v řízení před anglickým soudem domáhal přerušování řízení, neboť tvrdil, že řízení brání překážka věci zahájené u českého soudu, u něhož podal žalobu ve stejné věci. Anglický soud návrhu žalované strany nevyhověl a řízení nepřerušil, neboť dovedl, že řízení u českého soudu nepředstavuje překážku věci zahájené, neboť toto řízení neexistuje. Nebylo totiž zahájeno, protože žaloba podaná u českého soudu nebyla doručena žalovanému proto, že český žalobce neuhradil soudní poplatek.

Podle (českého) Jednacího řádu platného pro soudy první a druhé instance je soud povinen doručit žalované straně žalobu, jakmile jsou k tomu dány předpoklady, z nichž nejdůležitější je úhrada soudního poplatku, k níž byl v daném případě žalobce českým soudem vyzván. Toto rozhodnutí kritizuje Fentiman,⁷⁵ který uvádí, že anglický soud by takto mohl postupovat jen tehdy, jestliže by český žalobce svým jednáním způsobil, že český soud nemohl doručit žalobu žalovanému. Kritika je oprávněná, neboť nebylo prokázáno, že by český žalobce zmařil doručení žaloby českým soudem žalovanému. Takto by mohlo být kvalifikováno žalobcovo jednání v případě, kdy by nebyl ochoten soudní poplatek uhradit, o čemž by mohla svědčit nepřiměřená doba, jež uplynula od výzvy k uhrazení, nebo nerespektoval-li by další výzvu k uhrazení poplatku. V tomto smyslu je třeba vykládat i čl. 32 Nařízení, a to nejen v ustanovení odst. 1 písm. a), nýbrž i jeho odst. 1 písm. b).

Jiným problémem je otázka okamžiku zahájení řízení v případě změny žaloby. Fentiman⁷⁶ soudí, že za rozhodný okamžik je třeba považovat dobu podání žaloby v původním znění, přičemž změna návrhu, byť v dlouhém časovém odstupu od podání žaloby, nemá na okamžik zahájení řízení vliv. Takové řešení není plně přesvědčivé.

Rozhodnou pro posouzení této otázky je identita žaloby, respektive řízení. Znamená-li změna žaloby změnu identity např. s ohledem na předmět řízení, pak je třeba za okamžik zahájení řízení pokládat i okamžik podání změny žaloby.

4. Řešení překážky a následků litispence – nástroje

4.1 Vymezení soudní pravomoci a nástroje jejího omezení

Nařízení zná, obdobně jako jeho předchůdci, dva procesní nástroje, jež jsou výrazem důvěry v jurisdikci jiného státu a jimiž se kvalifikovaným způsobem vede dříve zahájené řízení u jiného soudu. Jde o odmítnutí pravomoci a přerušování řízení. Odmítnutí pravomoci se pak v konkrétní jurisdikci projevuje jako zamítnutí či odmítnutí žaloby. Jde o rozhodnutí, kterým druhý soud vyjadřuje svoje přesvědčení o existenci řízení u jiného soudu, kterému dává přednost. Jedná se o procesní rozhodnutí, kterým se však před ním zahájené řízení končí.

⁷³ Court of Appeal.

⁷⁴ *Debt Collect London Ltd. v. SK Slavia Praha – Fotbal a.s.* 2011 1 VLR 866 (C.A.).

⁷⁵ FENTIMAN, R. In: MAGNUS, U. – MANKOWSKI, P. (eds). *Brussels I bis Regulation, Commentary*, komentář k čl. 32, marg. č. 3.

⁷⁶ *Ibidem*, komentář k čl. 32, marg. č. 7, 8.

Přerušení řízení je procesním rozhodnutím, kterým druhý soud uznává existenci řízení u prvního soudu, avšak z relevantních důvodů řízení neukončuje a může v něm kdykoli pokračovat.

Ohledně omezení „vlastní“ pravomoci nedospěla novelizace Nařízení v čl. 29 k nejšťastnějšímu řešení.⁷⁷ Změnou oproti dosavadnímu řešení spočívajícímu v přerušení řízení podle čl. 27 Brusel I dochází k mnohdy nedůvodnému předčasnému ukončení řízení vedeného u druhého soudu. Tím může dojít k poškození poctivého žalobce z celé řady důvodů. Především může první soud později žalobu odmítnout z důvodu zneužití. Žalobci by mělo být umožněno u druhého soudu v řízení pokračovat. Proto se doporučuje návrat k řešení, které v současné době nalezlo výraz v čl. 33 a 34 Nařízení.

4.2 Lhůty pro procesní rozhodování

Jedinou lhůtou pro jednání, respektive procesní rozhodnutí soudu, je časové omezení v čl. 29 odst. 2 Nařízení v případě povinnosti poskytnout informace, které je povinen soud sdělit na žádost jiného soudu o tom, že u něj bylo zahájeno řízení. Toto časové omezení vyjadřuje evropský zákonodárce slovem „neprodleně“. Tento pojem je třeba vykládat tak, že povinnost musí soud splnit okamžitě.⁷⁸

Jiná časová omezení rozhodování soudů stanovena nejsou, a proto nemohou být stanoveny ani sankce za včasné nedodržení těchto povinností. Podle Komise⁷⁹ se slovo „jakmile“ uvedené v čl. 29 odst. 3 Nařízení vykládá tak, že soud musí o své příslušnosti rozhodnout ve lhůtě šesti měsíců od zahájení řízení. Tuto lhůtu by však měl evropský zákonodárce výslovně stanovit, stejně jako lhůtu pro další procesní rozhodnutí. Časová omezení lze stanovit i slovně.

4.3 Uvážení soudu, prognóza uznání a negativní konflikt

Podle čl. 29 odst. 3 Nařízení se soud, „u něhož bylo řízení zahájeno později“ prohlásí za nepřislušný, a tedy zastaví řízení nebo odmítne žalobu, jakmile svoji příslušnost uzná soud, u něhož bylo řízení zahájeno jako první. Důvod, proč má soud vlastně na samotném počátku řízení zmařit či odepřít ochranu žalobci později zahájeného řízení, nám není znám a podle našeho názoru k tomu není důvod. Naopak, jak naznačeno shora, existuje pádný argument proti této úpravě. Nelze totiž ospravedlnit pravidlo, které může přinést pouze újmu a nemá za cíl žádný prospěch ani uspokojení jakéhokoliv zájmu. Soud, u něhož bylo řízení v téže věci zahájeno dříve, může dospět (po provedení dokazování) k závěru, že není příslušný nebo může vydat meritorní rozhodnutí, které nemůže být ve státě druhého soudu uznáno.

Z důvodů nám neznámých, ale pravděpodobně právě jako důsledek automatického zastavení řízení,⁸⁰ se dovozuje, že druhý soud nemůže (nesmí) stanovit prognózu uznání

⁷⁷ Srov. čl. 29 nařízení Brusel I bis s čl. 27 nařízení Brusel I.

⁷⁸ LEIBLE, St. In: RAUSCHER, Th. (ed.). *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht, EuZPR/EuIPR, Kommentar Brüssel I – VO*, komentář k čl. 29, marg. č. 26.

⁷⁹ DOMEJ, T. Rechtshängigkeit und in Zusammenhang stehende Verfahren, Gerichtsstandsvereinbarungen, einstweilige Massnahmen. In: BONOMI, A. – SCHMID, C. (eds.). *Revision der Verordnung 44/2001 (Brüssel I)* (2011). *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. 2014, s. 105, 110, 111.

⁸⁰ Viz čl. 29 odst. 3 Nařízení.

rozhodnutí prvního soudu. To je paradoxní, protože právě k tomu je druhý soud oprávněn, nebo dokonce povinen „v otevřeném“ režimu podle čl. 33 odst. 1 písm. a) Nařízení. Druhý soud je prostě povinen postupovat automaticky jako stroj. Podle Geimera⁸¹ o tom rozhodl SDEU 27. 6. 1991.

Druhý soud by však i poté, co první soud uznal svoji příslušnost, měl po přerušení u něho zahájeného řízení vyčkat. Nic mu totiž nebrání, aby stanovil prognózu uznání rozhodnutí prvního soudu. Avšak zastavit řízení, respektive prohlásit se nepříslušným, může až potom, co řízení u prvního soudu skončilo pravomocným rozhodnutím, které je ve státě druhého soudu uznatelné.

„Ukvapeně“ rozhodování o zastavení řízení (odmítnutí žaloby) pro nepříslušnost podle čl. 29 odst. 3 Nařízení může vést také k situaci tzv. negativního konfliktu pravomocí za předpokladu, že se i první soud později prohlásí nepříslušným.

4.4 Princip zákazu zneužití procesu

Zneužití práva, konkrétně práva na soudní ochranu (zkráceně zneužití procesu), je obecně známo a bylo podrobně a rozsáhle popsáno i v procesněprávní literatuře.⁸² Zneužití procesu znamená protiprávní jednání, kterého důsledkem je vznik odpovědnosti za následky tím způsobené. Jak doloženo v literatuře,⁸³ ani po rozšíření tohoto jevu se princip zákazu zneužití práva jako zásada unijního právního systému dosud neetabloval. Rozhodnutí soudní, zejména SDEU ve věcech zneužití práva jsou relativně výjimečná,⁸⁴ a velmi ojedinělá jsou i ve věcech týkajících se zneužití procesu. Není nám proto známo, že by při použití Nařízení národní soudy odmítly ochranu, a tedy zastavily řízení či odmítly žalobu proto, že byla projevem zneužití procesu.

Přes početné snahy vyřešit problém torpédových žalob stanovením zákazu zneužití procesu, nebyl tento návrh úspěšný.⁸⁵ Novelizace Nařízení nepřinesla výslovnou úpravu zákazu zneužití procesu. Bez této úpravy mohou sotva být vyřešeny ty nejkřiklavější případy spočívající v torpédových žalobách. Nová úprava čl. 29 odst. 1 a čl. 31 odst. 2 Nařízení v souladu s čl. 6 Haagské úmluvy pouze proklamuje striktní zásadu priority ve prospěch výlučné pravomoci na základě soudní doložky.

Ani v současné době tak nelze vyloučit podávání účelových žalob, jež budou mít více méně účel žalobních torpéd a mohou vést k odepření spravedlnosti u později podaných žalob především na plnění, a to zejména v důsledku uplatňování teorie jádra a vymezováním předmětu řízení neúnosně širokým způsobem. Obrana postižených stran spočívá v uplatňování protinávru na určení v již zahájeném řízení u prvního soudu. Hmotněprávní obrana má základ v náhradě škody, jejíž podstatou se však v tomto příspěvku nebudeme zabývat.

Důraz je tedy třeba klást na procesní kontrolu zneužití. Ta spočívá ve zkoumání právního zájmu na ochraně žalobce. K tomu je oprávněn nejen první soud, ale i druhý soud.

⁸¹ GEIMER, R. In: ZÖLLER, Ch. A. *Zivilprozessordnung, Kommentar*, komentář k čl. 27, marg. č. 11.

⁸² TARUFFO, M. *Abuse of Procedural Rights. Comparative Standards of Procedural Fairness*. The Hague: Kluwer Law International, 1999, passim; TICHÝ, L. *Abuse of Law and its Consequences*. In: POTACS, M. TICHÝ, L. (eds). *Abuse of Law*. Praha: Právnická fakulta UK, 2017, s. 36 an.

⁸³ Viz VOGENAUER, St. *The Prohibition of Abuse of Law. An Emerging General Principle of Law*. In: DE LA FERIA, R. – VOGENAUER, St. (eds). *Prohibition of Abuse of Law*. Oxford: Hart Publishing, 2011, s. 560.

⁸⁴ Zřejmě prvním rozhodnutím byl rozsudek ve věci 33/74 *Van Binsbergen* (1974) ECR 1299.

⁸⁵ SCHACK, H. *Internationales Zivilverfahrensrecht*, s. 316, marg. č. 846.

Oba z nich by měly přihlížet k předmětu obou řízení a účelu žaloby.⁸⁶ Druhý soud v daném případě může používat i institutu veřejného pořádku a výjimečně na základě teleologické redukce pokračovat v řízení, i když formálně by měl svoji pravomoc odmítnout, jestliže například u prvního soudu bylo řízení zahájeno určovací žalobou s evidentním úmyslem tohoto institutu zneužít.

4.5 Otevření bruselského systému vůči třetím státům

Při úvahách o rozšíření bruselského systému na třetí státy je třeba především pečlivě hodnotit základní předpoklady fungování justice těchto států jako účastníků justiční spolupráce, a to zejména s ohledem na tak citlivou otázku, jakou je litispendence.⁸⁷

Stávající úprava jednostranného otevření ve věci litispendence (čl. 33 a 34 Nařízení) je velmi dobrým právně politickým řešením litispendence v jednostranném režimu. V rámci svého uvážení může soud v každém konkrétním případě hodnotit následky zrovnoprávnění řízení ve smyslu jeho respektování jako jeho překážky věci zahájené ve vztahu k domácímu procesu, a to včetně možnosti uznání rozhodnutí soudu třetího státu.

Hodnoty, které je třeba chránit, nedoznají újmy, jestliže tento jednostranný systém (viz úvod) bude jako projev či forma otevření změněn na systém dvoustranný.

4.6 Komunikace a koordinace jako nástroje efektivního řešení překážky litispendence

Výrazem důvěry mezi členskými státy⁸⁸ je efektivní komunikace mezi soudy, respektive úřady správy justice. Součástí justiční spolupráce je komunikace příslušných orgánů, zejména soudů. Tento styk je nejučinnější, mohou-li soudy komunikovat přímo, byť s pomocí orgánů správy justice. Důkazem oprávněnosti této teze je i novela zavedená do čl. 29 Nařízení (viz čl. 29 odst. 2), jež stanoví předpoklady a způsob komunikace mezi soudy ve věci litispendence. Komunikace se mezi soudy uskuteční nepochybně z podnětu stran, i když v této oblasti neplatí zásada projednací v plném rozsahu a soud může i z jiného či vlastního podnětu komunikaci v režimu uvedeného ustanovení provést z úřední povinnosti.

Lze též uvažovat o zavedení určitého koordinujícího či koordinačního režimu spočívajícího (ve své „minimální“ variantě) v povinné registraci řízení zahájených v režimu Nařízení (případně i jiných evropských procesních předpisů). Jednalo by se o veřejný registr, k jehož informacím by měly přistup osoby mající právní zájem.

5. Shrnutí a doporučení

5.1 Současný stav a jeho kritika

I pro řešení překážky a následků litispendence ve vztahu ke třetím státům platí v podstatě zásady uplatňované v rámci EU podle čl. 29, respektive 30 Nařízení. Je ovšem nepochybné

⁸⁶ THOLE, Ch. Missbrauchkontrolle im Europäischen Zivilverfahrensrecht. *Zeitschrift für Zivilprozess*. 2009, Hf. 4, s. 423; SCHMEHL, Ch. *Parallelverfahren und Justizgewährung*, s. 391; LEIBLE, St. In: RAUSCHER, Th. (ed.). *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht, EuZPR/EuIPR, Kommentar Brüssel I – VO*, komentář k čl. 29, marg. č. 36–37.

⁸⁷ Viz ad 2.

⁸⁸ Viz Preamble Nařízení.

né, že ne všechny z těchto zásad mají stejný význam a stejnou váhu. Obdobnou relevanci má i zásada efektivitu výkonu spravedlnosti. Proto se aplikuje v čl. 29 Nařízení opuštěná zásada předvídatelnosti uznání, s níž ruku v ruce jdou i hodnoty, jež naplňují veřejný pořádek, který by se v podobě výhrady mohl aplikovat nejen již v tomto procesním stadiu, ale i ve stadiu samotného uznávání. Současná úprava též dává přednost a uplatňuje v podstatně širším rozsahu jeden z nástrojů omezení vlastní pravomoci, spočívající v přerušení řízení. Naproti tomu svým významem ustupuje do pozadí zásada souladu v rozhodování a naproti tomu maxima procesní ekonomie by se měla uplatňovat méně intenzivněji. Takové chápání litispendence a jejích následků je totiž flexibilnější ve srovnání s režimem podle čl. 29 Nařízení. Vzdor dříve zahájenému zahraničnímu řízení může trvat v tuzemském řízení potřeba právní ochrany žalobce, jestliže by například v době mezi odmítnutím pravomoci v tuzemském řízení a pozdějším odpadnutím překážky v podobě zahraničního řízení uběhly příslušné hmotněprávní a procesněprávní lhůty. Tak lze namísto odmítnutí pravomoci řízení přerušit. Přerušení se doporučuje s ohledem na nejistotu prognózy uznání vždy tehdy, jde-li o hmotněprávní vedlejší účinky tuzemského podání žaloby (například zpřísnění odpovědnosti, stavení promlčení, prekluzivní lhůty aj.). To se musí projevit v upozadění zájmu žalovaného dosáhnout náhrady nákladů řízení. Klíčovým je odstavce 24 Preambule Nařízení, který ukládá soudům členských států posoudit všechny okolnosti konkrétního případu. Mezi tyto okolnosti může patřit souvislost mezi skutkovými okolnostmi případu a mezi stranami a dotčeným třetím státem, fáze, do které řízení ve třetím státě dospělo v okamžiku, kdy je řízení zahájeno u soudu členského státu a zda lze očekávat, že soud třetího státu bude moci vydat rozhodnutí v přiměřené době.

Uvedená flexibilita je dána „dynamikou“ úpravy v čl. 33 a 34 Nařízení. Ta je dosažena využitím uvážení soudu při rozhodování o míře přihlížení k řízení ve třetím státě. Omezení pravomoci soudu členského státu rozhodnutím o skončení řízení je totiž vymezeno jen pro případy ukončení řízení u soudu třetího státu s výsledkem rozhodnutí způsobit k uznání v členském státě.⁸⁹ V ostatních případech má soud členského státu volnou úvahu ohledně přerušení řízení,⁹⁰ respektive ohledně pokračování v přerušeném řízení podle čl. 33 odst. 2 písm. a)–c) Nařízení. Kromě toho se, na rozdíl od čl. 29 Nařízení, i v míře reflektování paralelního řízení ve třetím státu používá primárně projednací zásada,⁹¹ a tak má toto procesní ustanovení veřejnoprávní povahy vlastně dispozitivní charakter.

I při uznání těchto „flexibilních“ charakteristik existuje celá řada nejasností, které je třeba *de lege lata* překlenout výkladem. Jde o to, do jaké míry podléhají jurisdikci soudu členského státu případy, jež nejsou výslovně v čl. 33 Nařízení upraveny. Přitom je nepochybně potřeba brát v úvahu riziko spočívající v tom, že celá řada třetích států námitku litispendence a její řešení ve svém právním řádu nezná.⁹²

Do působnosti čl. 33 Nařízení lze totiž zahrnovat i případy probíhajícího řízení u soudu ve třetím státě, kdy by tento soud měl výlučnou pravomoc podle Nařízení, jestliže by měl postavení soudu členského státu. Odst. 24 Preambule Nařízení dovoluje soudu členského státu zvážit, zda by soud třetího státu mohl mít výlučnou pravomoc v případě, kdy by

⁸⁹ Čl. 33 odst. 3 Nařízení.

⁹⁰ Čl. 33 odst. 1 písm. a) a b) Nařízení.

⁹¹ Viz čl. 33 odst. 4 Nařízení.

⁹² BÄUMER, A. *Die ausländische Rechtshängigkeit und ihre Auswirkungen auf das internationale Zivilverfahrensrecht*. Köln et al: Carl Heymanns Verlag, 1999, s. 203.

rozhodoval o přerušení řízení. Je totiž nepochybné, že existuje rozdíl mezi čl. 33 a čl. 29 Nařízení, i když tento rozdíl Preamble popírá. Vzniká proto celá řada otázek: předně je nejasné, zda čl. 33 Nařízení umožňuje respektovat volbu soudu třetího státu, jako tomu je v případě čl. 29 a 31 Nařízení, nebo na jakém právním základě může soud vycházet ze svého národního právního řádu odmítnout pravomoc ve prospěch výlučné pravomoci soudu třetího státu.

5.2 Řešení *de lege lata* a *de lege ferenda*

Řešení *de lege lata*

- i) Předmět řízení je třeba identifikovat na základě zájmu stran vyjádřeného v petitu žaloby v souladu s právním důvodem a skutkovým základem.
- ii) Osobní dimenze litispendence (zahájeného řízení) je dána i zájmem stran na výsledku řízení.
- iii) Změna žaloby znamená zahájení řízení s ohledem na změnu předmětu řízení a skutkových okolností.
- iv) Není třeba se dovolávat národního právního řádu, nýbrž postupovat analogicky, a to podle úpravy Nařízení.⁹³

Řešení *de lege ferenda*

- i) Je třeba výslovně upravit případ výlučné pravomoci soudu třetího státu jako důvodu k přerušení řízení u druhého soudu členského státu.
- ii) Je třeba zavést dvoustranný režim překážky litispendence, tedy i pro případ později zahájeného řízení ve třetím státě.
- iii) Je třeba zachovat mechanismus omezování pravomoci podle čl. 33 Nařízení.
- iv) Je třeba upravit povinnost obou soudů, zkoumat poctivý úmysl žalobce, respektive zavést zákaz zneužití práva a jeho postihování odmítnutím pravomoci.
- v) Je třeba zrušit čl. 29 odst. 3 Nařízení.
- vi) Je třeba stanovit lhůty pro procesní rozhodnutí jak prvního, tak zejména druhého soudu.
- vii) Doporučuje se zavést do Evropské justiční sítě veřejný registr řízení v režimu Nařízení.
- viii) Je možné otevřít režim litispendence ve vztahu ke třetím státům jeho převedením do dvoustranného režimu.

⁹³ Viz zmíněná úprava v čl. 29 a 31 Nařízení.

Lis pendence in Brussels I bis Regulation and Analysis of Parallel Proceedings in a Third State

Luboš Tichý

Abstract: The purpose of this contribution is an analysis of lis pendence in the Regulation No. 1215/2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgements in civil and commercial matters (recast) and based on it an assessment of conditions of possible opening this regulation towards third states. The opening of the Brussels system requires a reflection of risks associated with its implementation. The main purpose of this regime is to prevent of irreconcilable judgements rendered by two courts in different states in the same matter. The operation of lis pendence depends upon four assumptions. The first assumption concerning the design of the regulations response to parallel proceedings is that the appropriate forum may be sufficiently identified. The second assumption is that there are no relevant differences between the courts of Member States in terms of the legal and practical implications of litigation. The third assumption is that parallel proceedings and irreconcilable judgements in the same matter are a real threat to the stability of the regulation and in particular to the mutual recognition and enforcement of judgements between Member States. The fourth assumption is that the model of litigation embodied in the Brussels regime adequately secures procedural justice.

Key words: Lis pendence, parallel proceedings, irreconcilable judgements, recognition and enforcement of judgements, legal certainty, appropriate forum, procedural justice, mutual trust, third state